

УДК 37.013.32

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

Леценко Г.А.

Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей професійної спрямованості курсантів Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету (КЛА НАУ). Визначено мотиваційні комплекси професійної мотивації курсантів. Встановлено рівні сформованості навчальної мотивації курсантів КЛА НАУ. Наведено результати діагностики ставлення курсантів КЛА НАУ до навчання і навчальних предметів загальноосвітнього і професійного циклу. Проаналізовано мотиви і способи освітньої діяльності курсантів.

Ключові слова: мотиваційний комплекс, рівень мотивації, професійна спрямованість, навчальна мотивація, внутрішня мотивація, навчально-професійна мотивація.

Постановка проблеми. Питання формування мотивації було і залишається актуальним у всіх сферах людської життєдіяльності. Мотивація навчальної діяльності, наприклад, може визначати ставлення індивіда до професійної діяльності протягом усього життя. З цього виходить і сучасна теорія безперервної освіти, правомірно вважаючи, що вироблене у людини в школі, ВНЗ прагнення до знань допоможе їй усе життя залишатися активним членом суспільства і дозволить досягти досконалості як в особистісній, так і в професійній сфері. Розуміння цінності освіти є запорукою успішної виробничої та громадської діяльності як можливості практичного застосування здобутих теоретичних знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки працям Т.Л. Бадоева, В.О. Бодрова, Б.М. Гольдштейна, В.Л. Марищука, К.К. Платонова, В.О. Пономаренка, С.Л. Рубінштейна та ін. виявлено провідну роль мотивації у забезпеченні ефективності та безпеки праці, стійкості до впливу стресогенних чинників, успішності навчання, адаптації фахівця та освоєння діяльності, сформовано уявлення про мотивацію як комплексний феномен, особливістю якого є єдність змістовного та динамічного аспектів.

Вивченням мотивації студентів вищих навчальних закладів займалися вчені Л.О. Буйновська, Б.І. Дадонова, Т.Д. Дубовицька, Ю.П. Євресенко, В.В.Лутаєв, А.О. Реан, Е.І. Савонько, Н.М. Симонова, Н.В. Яковлева та ін. Проблема формування професійної мотивації фахівців екстремальних професій була предметом вивчення Ю.В. Бессонової, О.П. Квятош, А.С. Куфлієвського, К.А. Холуєвої, О.В. Одогової та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість досліджень, присвячених питанням змісту і структури мотивації, ролі мотивації у діяльності, характеру її розвитку та чинників, що впливають на цей процес, питання діагностування та формування навчально-професійної мотивації у майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті не знайшло свого відображення.

Мета статті. Метою нашої роботи було дослідження особливостей навчальної мотивації курсантів Кіровоградської льотної академії Націо-

нального авіаційного університету (КЛА НАУ) у контексті їх професійної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Навчальну діяльність курсантів можна умовно представити як діяльність з вирішення пізнавальних завдань і проблем. Професійну діяльність (представлену у навчанні в модельній формі) – співвіднести з діяльністю з вирішення практичних завдань і проблем. Мотиви, що спонукають обидві ці діяльності, будуть також відрізнятися за їх предметами.

Предметом навчальних мотивів курсантів є знання, які стають у цьому випадку засобом входження в контекст професійної діяльності у процесі навчання, динамічно її моделюючи. Створюються можливості трансформації цього предмета в якісно інший предмет професійних мотивів – виробництво і перетворення продукту праці, хоча і в модельній формі. Отже, метою і результатом навчальної діяльності є перетворення, розвиток самого суб'єкта в сенсі засвоєння нових для нього знань, а метою і результатом професійної діяльності – перетворення її предмета в продукт на основі засвоєної інформації (яка стає знанням) як засобу такого перетворення.

У результаті перетворення предмета навчальної діяльності в процесі її розвитку, стає очевидним факт перетворення сенсу цієї діяльності: сенс навчальної діяльності (перетворення, розвиток суб'єкта, що виявляється в оволодінні засобами майбутньої професійної діяльності – знаннями і способами їх придбання) трансформується в сенс професійної діяльності (перетворення предмета, способів і засобів самої професійної діяльності).

Можна стверджувати, що в ситуації вирішення майбутнім фахівцем будь-якої практичної задачі або навчальної проблеми представлені як власне навчальні мотиви, так і мотиви практичні (професійні), оскільки курсант використовує теоретичні знання як засіб для їх вирішення. Мабуть цим пояснюється легкість засвоєння змісту навчальних дисциплін за умови, звичайно, якщо курсант не втрачає логіки розгортання змісту цих предметів.

Породження професійних мотивів у ситуації застосування знань надає особистісний зміст тому професійному змісту, що укладений в будь-якій навчальній, а тим більше професійно-подібній задачі або проблемі, які в традиційному

Таблиця 1

Відповідність досліджуваних певному типу мотиваційного комплексу

Мотиваційні комплекси					Кількість курсантів
ВМ	>	ЗПМ	>	ЗНМ	40,4% (21)
ВМ	=	ЗПМ	>	ЗНМ	7,7% (4)
ВМ	<	ЗПМ	>	ЗНМ	30,8% (16)
ВМ	<	ЗПМ	<	ЗНМ	7,7% (4)
ВМ	>	ЗНМ	>	ЗПМ	5,8% (3)
ВМ	=	ЗПМ	<	ЗНМ	5,8% (3)
ВМ	>	ЗПМ	=	ЗНМ	1,9% (1)
ВМ	=	ЗПМ	=	ЗНМ	3,8% (2)
ЗНМ	>	ВМ	>	ЗПМ	1,9% (1)

Джерело: розроблено автором

навчання виступають для курсанта лише як чисто академічні, формальні.

Метою нашої роботи було дослідження особливостей навчально-професійної мотивації курсантів Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету (КЛА НАУ). Відповідно до мети дослідження нами використувалася методика К. Замфір в модифікації А.О. Реана «Вивчення мотивації професійної діяльності» та «Методика визначення навчальної мотивації студентів» В.Г. Каташева.

У проведеному дослідженні брали участь курсанти КЛА НАУ загальною кількістю 52 особи.

К. Замфір визначала актуальність наступних типів мотивації: 1) матеріальне винагорода; 2) прагнення до кар'єрного просування; 3) бажання не піддаватися критиці з боку керівника і колег; 4) прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей; 5) орієнтація на престиж і повагу з боку інших; 6) задоволення від добре виконаної роботи; 7) суспільна користь праці.

Курсантам пропонувалось заповнити бланк з запитаннями. Для відповідей використовувалася наступна шкала: 1 бал – «в дуже незначній мірі», 2 бали – «в достатньо незначній мірі», 3 бали – «в не великій, але й не в малій мірі», 4 бали – «в достатньо великій мірі», 5 балів – «в дуже великій мірі».

На основі отриманих даних розраховувалися мотиваційні комплекси: оптимальний баланс мотивів ВМ > ЗПМ > ЗНМ і ВМ = ЗПМ > ЗНМ, в якому внутрішня мотивація (ВМ) – висока; зовнішня позитивна мотивація (ЗПМ) – рівна внутрішній мотивації або нижче, але відносно висока; зовнішня негативна мотивація (ЗНМ) – дуже низька і близька до 1. Чим оптимальніше мотиваційний комплекс (баланс мотивів), тим більше активність курсантів мотивована самим змістом професійного навчання, прагненням досягти в ній певних позитивних результатів.

Аналіз отриманих результатів показав, що курсанти переважно задоволені обраною професією. Більшість курсантів вибрали оптимальні комплекси з переважанням внутрішньої мотивації, представлені поєднаннями: ВМ > ЗПМ > ЗНМ (40,4%), ВМ > ЗНМ > ЗПМ (5,8%) і ВМ > ЗПМ = ЗНМ (1,9%).

Загалом це становить 48,1% курсантів (табл. 1). Це свідчить про те, що курсанти з даними мотиваційними комплексами залучаються до навчальної діяльності заради неї самої, а не за для досягнення певних зовнішніх винагород. Така діяльність є самоціллю, а не засобом для досягнення якоїсь іншої мети. Тобто це ті курсанти, яких привертає, перш за все, інтерес до самого процесу навчання, вони схильні вибирати складніші завдання, що позитивно відбивається на розвитку їх пізнавальних процесів.

Курсанти, у яких мотиваційний комплекс характеризується переважанням зовнішньої мотивації склали 46,2% опитаних (з них 30,8% із зовнішньою позитивною мотивацією і 19,2% з зовнішньою негативною мотивацією).

Обираючи між оптимальним, достатнім та найгіршим типами співвідношень, незначна кількість курсантів вибрали проміжний комплекс, представлений поєднаннями: ВМ = ЗПМ = ЗНМ (3,8%).

Це свідчить про те, що курсантів з даним мотиваційним комплексом цікавить діяльність, яку вони обрали, але є і вагома частка бажання досягнення певних зовнішніх винагород. Така діяльність є, переважно, засобом для досягнення власної вигоди.

Найгірші мотиваційні комплекси представлені таким співвідношенням: ЗНМ > ЗПМ > ВМ; ЗНМ > ЗПМ = ВМ; ЗНМ > ВМ > ЗПМ.

Ці комплекси мають 7,7%; 5,8% і 1,9% курсантів відповідно. У сукупності це складає 15,4% від загального числа опитаних курсантів (табл. 1). Даний факт свідчить про байдуже, а можливо, і негативне ставлення до процесу навчання і вибору професії в цілому. Для таких курсантів основною цінністю професійного навчання є не отримання професійних знань і умінь, а кінцевий підсумок їх перебування у ВНЗ, а саме – отримання диплома. Можна припустити, що саме ці курсанти потрапили до ВНЗ не за власним внутрішнім спонуканням, а з інших причин: за вказівкою батьків, за прикладом товариша, не пройшов до іншого ВНЗ тощо. Курсанти з зовнішньою мотивацією, як правило, не отримують задоволення від подолання труднощів при вирішенні навчальних завдань. Тому вони вибирають простіші завдання і виконують необхідний мінімум лише для отримання оцінки. Відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню напруженості, тривожності, спонтанності, що унеможливує прояв творчості і креативності у навчальній діяльності, в той час як наявність внутрішніх спонук сприяє прояву розкутості, оригінальності, зростанню креативності і творчості. Зовнішня мотивація діє за принципом «батога і пряника» (заохочення, стимулювання, критика, покарання) або формули біхевіоризму (Б. Скінер, К. Халл та ін.) S – R (стимул – реакція), введення змагальних засад тощо. Основними елементами при даному типі мотивації є зовнішні стимули – важелі впливу або носії «подразнень», які викликають дію певних мотивів.

Слід відзначити, що курсанти з подібною професійною мотивацією не мають сформованої професійної спрямованості. До навчальної діяльності їх спонукає можливість отримання вигоди у різному вигляді (матеріальному, соціальному, психологічному) або бажання уникнути неприємностей. Небезпечність цього саме для діяльності в авіаційній галузі полягає в тому, що коли мова йде про людське життя та здоров'я, неможливо

бути цілком впевненими у тому, що професіонали з подібною професійною мотивацією будуть ретельно виконувати свої обов'язки, тобто рівень їх професійної надійності буде недостатнім.

Характеризуючи групу в цілому відзначимо, що переважаючим типом (хоч і не в значній мірі) мотивації професійного навчання є внутрішній – 48,1%. На другому місці курсанти із зовнішньою позитивною мотивацією – 30,8%. Даний тип мотивації «гірше» внутрішнього типу, оскільки при ньому курсантів приваблює не сама діяльність, а те, як вона буде оцінена оточуючими (позитивна оцінка, захоочення, похвала тощо). На третьому місці – курсанти із зовнішньою негативною мотивацією – 15,4% (табл. 2). Навчальна діяльність курсантів з таким типом мотивації характеризується наступними ознаками: навчання без задоволення від діяльності або без інтересу до предмета; навчання через острах невдач, з примусу або під тиском тощо.

Таблиця 2

Переважаючий тип мотивації досліджуваних

Переважаючий тип мотивації	Кількість курсантів
ВМ	48,1% (23)
ЗПМ	30,8% (16)
ЗНМ	15,4% (8)
ВМ=ЗПМ	7,7% (4)
ВМ=ЗПМ=ЗНМ	3,8% (2)

Джерело: розроблено автором

Як видно з таблиці 2, мотиваційний комплекс групи має наступну схему: ВМ>ЗПМ>ЗНМ. Але показники даних типів мотивації відрізняються один від одного не досить суттєво.

Методика виміру мотивації професійного навчання курсантів, за В.Г. Каташевим, полягає у наступному: на основі описаних у тексті рівнів мотивації курсантам пропонується комплекс питань і серія можливих відповідей. Кожна відповідь оцінюється курсантами балом від 01 до 05.

- 01 – впевнено «ні»
- 02 – більше «ні», ніж «так»
- 03 – не впевнений, не знаю
- 04 – більше «так», ніж «ні»
- 05 – впевнено «так»

Оцінювання здійснюється курсантами у спеціальній картці. Оскільки мотивація особистості складається з вольової та емоційної сфер, то питання начебто розділені на дві частини. Половина питань (24) передбачає виявлення рівня свідомого ставлення до проблем навчання, а друга половина питань (20) спрямована на виявлення емоційного сприйняття різних видів діяльності в мінливих ситуаціях.

Курсанти при заповненні мотиваційної шкали дають оцінку кожному питанню і заповнюють кожну клітинку. Потім викладач підсумовує бали по горизонталі в крайньому правому вертикальному ряду. Вертикальна нумерація шкал першого ряду позначає не тільки номери питань, але і рівень мотивації. По кожній шкалі, відповідно до того чи іншого рівня мотивації, можна набрати від 11 до 55 балів без урахування цифри 0. Кількість балів кожної шкали характеризує ставлення курсанта до різних видів навчальної діяльності і кожну шкалу можна аналізувати окремо.

Шкала, що відрізняється від інших найбільшою кількістю балів, буде визначати рівень мотивації навчання у ВНЗ. Прорахувавши середнє арифметичне за кожною шкалою для групи, можна отримати загальний, груповий рівень мотивації.

За результатами дослідження навчальної мотивації курсантів за методикою В.Г. Каташева, можна встановити, що для більшості курсантів (53,8%) характерний середній рівень мотивації навчання у ВНЗ (табл. 3). Курсанти з нормальним і високим рівнем мотивації навчання складають 36,6% від загального числа опитуваних.

Обчисливши середнє арифметичне за кожним рівнем мотивації для даної групи курсантів, ми отримали загальний, груповий рівень мотивації, який становить 43,6 балів (середній рівень).

Таблиця 3

Відповідність досліджуваних рівню мотивації

Рівень мотивації	Кількість курсантів
I (низький рівень)	9,6%
II (середній рівень)	53,8%
III (нормальний рівень)	19,3%
IV (високий рівень)	17,3%

Джерело: розроблено автором

Діагностика ставлення курсантів КЛА НАУ до навчання і навчальних предметів загальноосвітнього і професійного циклу встановила, що до «нелюбимих» предметів потрапляють дисципліни як професійного циклу, так і загальноосвітні, але необхідні в подальшому професійному навчанні. При цьому курсанти приводять наступні доводи, що характеризують негативне ставлення до предмету: не подобається, як викладає викладач; предмет не цікавий; не потрібен для подальшої роботи; не отримують задоволення при його вивченні, тобто курсанти не усвідомлюють важливості вивчення предмета для подальшої професійної діяльності.

Діаметрально протилежні доводи курсанти використовували при обґрунтуванні «любові» до предмету: потрібний для майбутньої роботи; предмет потрібно знати всім, змушує думати; цікаві окремі факти; отримують задоволення від його вивчення; хороші стосунки з викладачем; викладач цікаво пояснює тощо. При співвіднесенні результатів дослідження з рівнем розвитку мотивації професійного навчання можна відзначити, що курсанти з високим рівнем розвитку мотивації до улюблених предметів відносять предмети не тільки професійного циклу, але і загальноосвітні. При цьому вони відзначають, що даний предмет стимулює інтелектуальну активність, вони отримують задоволення від самого процесу його вивчення. Курсанти з середнім рівнем розвитку мотивації віддають більшу перевагу дисциплінам професійного циклу, оскільки вони необхідні в майбутній роботі і їм цікаві лише окремі факти і особистість самого викладача. У курсантів з низьким рівнем розвитку мотивації професійного навчання основним показником при визначенні критеріїв «любові» до предмету є необхідність вивчення і хороші стосунки з викладачем.

Наші дослідження підтверджують думку науковців про те, що в процесі навчання у ВНЗ

продовжується розвиток широких пізнавальних мотивів – інтерес до нових знань, подолання труднощів в ході їх здобуття. Інтерес до знань стає глибшим, торкається не тільки закономірностей навчального предмета, а й основи наук [1-4].

Навчально-пізнавальний мотив (інтерес до способів оволодіння знаннями) удосконалюється як інтерес до методів теоретичного і творчого мислення. Особливо яскраво це проявляється в курсантів з високим рівнем розвитку професійної мотивації. Їх цікавить участь у наукових товариствах, застосування дослідницьких методів на заняттях тощо. Разом з тим, їх приваблюють і шляхи підвищення продуктивності (результативності) пізнавальної діяльності, про що свідчить їх інтерес до нових способів раціональної організації навчальної роботи. Таким чином, можна припустити наявність єдності процесуальної та результативної мотивації навчання у даного контингенту досліджуваних. Слід зазначити, що така єдність можлива і у курсантів із середнім рівнем розвитку професійної мотивації, однак тільки по відношенню до улюблених предметів. У курсантів з низьким рівнем розвитку професійної мотивації навчально-пізнавальний мотив удосконалюється тільки під впливом педагогічної майстерності або авторитету викладача.

Під час професійної підготовки дістають розвитку мотиви і способи освітньої діяльності курсантів. На цьому етапі домінують далекі цілі, пов'язані з життєвими перспективами, вибором професії та самовихованням. У курсантів з високим рівнем розвитку професійної мотивації ці мотиви і цілі викликають принципово нові способи освітньої діяльності, такі, як усвідомлення особливостей своєї навчальної діяльності; співвіднесення їх з вимогами суспільства; оцінка цих

особливостей і їх перетворення; пошук і вироблення нових способів пізнавальної діяльності; вироблення нових особистісних позицій; усвідомлення освіти як особливої діяльності; співвідношення завдань і способів навчальної діяльності; розгорнуті самоконтроль і самооцінка, що виражаються у самоплануванні і розумному самообмеженні своєї діяльності. На цьому етапі розвитку курсанта зростає інтерес до таких форм навчальних занять, де самоконтроль і самооцінка своєї навчальної праці здійснюють вони самі, а не тільки викладач. У курсантів з середнім рівнем розвитку професійної мотивації також домінують далекі цілі, пов'язані з життєвими перспективами, вони усвідомлюють особливості своєї навчальної діяльності, пов'язаної з професійним вибором, але їх навчальна діяльність не спрямована на вироблення нових способів, нових рішень. Оцінку і контроль навчальної діяльності здійснює безпосередньо викладач. Курсанти з низьким рівнем розвитку професійної мотивації не замислюються над способами і прийомами своєї навчальної діяльності.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши розвиток різних мотивів у курсантів Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету (КЛА НАУ), можна відзначити велику вибірковість навчально-професійних мотивів, причому ця вибірковість продиктована не тільки інтересом до навчання, а й вибором професії (що призводить іноді до зниження інтересу до окремих предметів).

Узагальнюючи, можна сказати, що цілеспрямований розвиток навчально-професійних мотивів повинен бути основою подальшого формування всіх спеціальних здібностей, компетенцій та професійної надійності майбутніх авіаційних фахівців.

Список літератури:

1. Валеева Н. Х. Влияние информационно-образовательной среды на учебную мотивацию студентов / Н. Х. Валеева, Х. М. Валеев // Личностно-ориентированное профессиональное образование : материалы III Всерос. науч.-практ. конф. – Екатеринбург, 2003. – С. 43–47.
2. Лисицына Т. Б. Профессионально-мотивирующее обучение студентов по специальности «туризм» в условиях региона : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Т. Б. Лисицына ; Рос. академия образования, Ин-т педагогики и психологии профессионального образования. – Казань, 2007. – 21 с.
3. Лисовец Н. М. Профессиональная мотивация студентов как способ активации обучения [Электронный ресурс] / Н. М. Лисовец. – Режим доступа : <http://www.urau.net/~/masters/2012/iem/temnenko/library/article5.htm>.
4. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.

Лещенко Г.А.

Кіровоградська летня академія
Національного авіаційного університету

ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ БУДУЩИХ АВИАЦИОННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей профессиональной направленности курсантов Кіровоградской летной академии Национального авіаційного университета (КЛА НАУ). Определены мотивационные комплексы профессиональной мотивации курсантов. Установлены уровни сформированности учебной мотивации курсантов КЛА НАУ. Представлены

результаты диагностики отношения курсантов КЛА НАУ к обучению и учебным предметам общеобразовательного и профессионального цикла. Проанализированы мотивы и способы образовательной деятельности курсантов.

Ключевые слова: мотивационный комплекс, уровень мотивации, профессиональная направленность, учебная мотивация, внутренняя мотивация, учебно-профессиональная мотивация.

Leshchenko G.A.

Kirovograd Flying Academy of the National Aviation University

THE PECULIARITIES OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL MOTIVATION OF THE FUTURE AVIATION SPECIALISTS

Summary

The article presents the results of the empiric investigation of the peculiarities of the professional direction of the students of Kirovograd Flying Academy of the National Aviation University (KFA NAU). The motivation complexes of the students' professional motivation have been defined. The formation levels of the educational motivation of the students of Kirovograd Flying Academy of the National Aviation University have been determined. The results of the diagnosis of the students' attitude to studying and disciplines of the general educational and professional directions have been presented. The motives and means of the students' educational activity have been analyzed.

Keywords: motivational complex, motivational level, professional direction, educational motivation, internal motivation, educational and professional motivation.